

Tényi Tamás

Jakab Irén kifejezéspathológiai kutatásairól

A pécsi időszak¹

A pszichiátriai betegek művészetével foglalkozó munkák közül még ma is kevés olyan jelenik meg a világon, amely ne hivatkozna a volt pécsi egyetem Ideg- és Elmeklinika adjunktusának, Jakab Irénnek 1956-ban az Akadémiai Kiadónál francia és német nyelven megjelent monográfiájára,² illetve a kreativitással és annak pszichopatológiai vonatkozásaival foglalkozó későbbi tanulmányaira.³ Áttekintésünk célja egyrészt feleleveníteni a magyar orvostörténet egy kiemelkedő alakjának munkásságát, másrészt a történeti horizontok összeolvasztásával egy olyan hermeneutikai tradíciófelfogás kialakítása, amely lehetővé teszi az életműhöz való eleven kapcsolatot, annak integrálásával gazdagabb kutatói identitás kidolgozását.

Jakab Irén Nagyváradon született 1919. július 15-én. Középiskoláit a nagyváradi Notre Dame de Sion intézetben végezte, majd 1937 szeptemberében tett érettségi vizsgát. 1938-ban iratkozott be a kolozsvári I. Ferdinánd Egyetem orvostudományi karára, majd tanulmányait 1940 és 1943 között a kolozsvári Ferencz József Tudományegyetemen folytatta. 1942-ben ideg-elmegyógyászatból egyetemi pályadíjat nyert el *A serdüléssel elmezavar coma és görcskezeltésének eredményei* című pályamunkával. 1944. szeptember 1-jétől 1947. szeptember 1-jéig a kolozsvári Ferencz József Tudományegyetemen, illetve a kolozsvári Magyar Tudományegyetemen, illetve a Bolyai Tudományegyetemen, ezek ideg- és elmegyógyászati klinikáján díjas gyakornoki állást töltött be. 1947-ben Környey Istvánnal került a Pécsi Orvostudományi Egyetem Ideg- és Elmeklinikájára, először tanársegédi, majd adjunktusi munkakörbe. Környey Miskolczi Dezső idegklinikájáról és egy azt követő rövid marosvásárhelyi tartózkodás után került a pécsi egyetem Ideg- és Elmeklinikájára, és 1972-ig vezette azt. Jakab Irént 1947-ben lélektan-filozófia és nevelés szakból „cum laude”, 1948-ban lélektan, pedagógia és általános irodalomból „summa cum laude” doktorrá avatták. 1950-ben elmeszakovos, 1951-ben ideggyógyorvos vizsgát tett a Pécsi Orvostudományi Egyetemen.

Jakab Irén pécsi munkásságát áttekintve komplex tudományos tevékenység tárul elénk. A pécsi egyetem Ideg- és Elmeklinikára kerülése és 1959-es külföldre távozása közti időszak alatt, a később részletesen tárgyalandó monográfiája (*Zeichnungen/Dessins*) mellett a neuropszichiátria, a gyermekpszichiátria és a neuropatológia területéről közölt tanulmányokat.⁴ Foglalkozott a Wilson–Westphal–Strümpell-szindróma patológiájával,⁵

összefoglalása: JAKAB Irén: Az elmebetegek rajzai és festményei. *MTA Biológiai és Orvosi Tudományok Osztályának Közleményei*, 8. 1957. 3. sz. 257–272; kiegészítésekkel: JAKAB Irén: *Képi kifejezés a pszichiátriában*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1998.

- 1 Első megjelenés: TÉNYI Tamás: *Pszichiátria és művészet. Válogatott írások*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2013. 158–162. A tanulmányt frissített jegyzetapparátussal közöljük. A témához vö. még: TÉNYI Tamás: Jakab Irén pszichopatológiai művészetkutatása. *Orvosi Hetilap*, 132. 1991. 315–316; IRENE JAKAB: The role of art expression in psychiatry. The past, the present and the future. In: *Psychopathology of Expression and Art Therapy in the World*. Ed. by IRENE JAKAB–ISTVÁN HÁRDI. Budapest, Animula Kiadó, 1992. 11–32; JAKAB Irén: A közvélemény változása a pszichopatológiai művészetéről. *Psychiatria Hungarica*, 17. 2002. 8–16.
- 2 Irène JAKAB: *Dessins et peintures des aliénés. Analyse au point de vue psychiatrique et artistique*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1956, illetve Irène JAKAB: *Zeichnungen und Gemälde der Geisteskranken. Ihre Psychiatrische und Künstlerische Analyse*. Budapest–Berlin, Verlag der Ungarischen

- 3 Irene JAKAB: Creativity and Mental Illness. *Bulletin of the Menninger Clinic*, 43. 1979. 365–378; Irene JAKAB: The healing power of the image. *Japanese Bulletin of Art Therapy*, 16. 1985. 65–72.
- 4 *Magyar Ideg és Elmegyógyászati Bibliográfia (1945–1960)*. Összeállította: Dr. HÁRDI István és dr. HÁRDINÉ dr. SAÁGHY Margit. Budapest, Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ, 1960.
- 5 Irene JAKAB–Etienne KÖRNYEY: Contribution à la pathologie de la maladie Wilson–Westphal–Strümpell. *Monatsschrift der Psychiatrie und Neurologie*, 116. 1948. 193–223.

1. Jakab Irén díszdoktori avatása, Pécs, 1999
A képen Pajor László, Jakab Irén, Bellyei Árpád

2. Jakab Irén Pécssett 2010-ben
A képen Jakab Irén Trixler Mátyás és Pálffy György társaságában

a Heller-féle demenciában jelentkező afáziával,⁶ gyermekori intracranialis daganatok klinikumával,⁷ valamint gyerekek intelligenciavizsgálatával.⁸ Dolgozatot közölt prefrontális lobotómián átesett szkizofrén betegek intelligencia- és Rorschach-vizsgálatáról.⁹ A környezeti hatásoknak a gyermekkorú neurózisokban játszott szerepéről született dolgozata,¹⁰ valamint a szkizofrén betegek hallucinációinak képi kifejeződéséről írt tanulmánya¹¹ átvezet a témánkhoz szorosan tartozó monográfiájának – *Zeichnungen/Dessins...* – részletes ismertetéséhez.

Jakab a franciául *Dessins et peintures des aliénés*, németül *Zeichnungen und Gemälde der Geisteskranken* címmel, 1956-ban kiadott könyvében szkizofrén, mániás depressziós és alkoholos hallucinózisban szenvedő betegek rajzait, festményeit elemzi. A kötet szervesen illeszkedik a pszichopatológiai indíttatású művészet kutatásának európai, leginkább Hans Prinzhorn, Alfred Bader, Robert Volmat, Leo Navratil nevével fémjelzett, leíró, fenomenológiai irányába.¹² Feldolgozásában a manifest és látens tartalom összefüggéseinek elemzése, a kompozíció, a stílus, valamint a formális vonatkozások (színek, tér, arányok) analízise szerepelt. A képek formai

elemzésében Martyn Ferenc pécsi festőművész volt segítségére. Felfogása szerint az elmebetegek alkotásai abszolút értelemben vett identikus művek, mivel keletkezésük mögött a betegek azon vágya húzódik meg, hogy a rajzon és festményen keresztül megtalálják az elvesztett realitással való kapcsolatot. Ezek a művek, felfogása szerint, az orvos számára vallanak, bennük a betegség számos mozzanata pontosan követhető. Az én integritásával kapcsolatban a vonalvezetés sajátosságait emeli ki. Számos példával bizonyítja, hogy a dezintegráció a vonalak eltűnése alapján ismerhető fel, míg az éles, határozott vonalak a restitúció szakaszát jelölik.¹³ Vizsgálatai szerint az arányokkal és a mozgással kapcsolatos jegyek az elmebetegek művészetét a népművészeti ábrázolásokkal rokonítják. Úgy találja, hogy ezek a művek nem tekinthetők műalkotásoknak, hanem természetes műtárgyaknak kell őket tartanunk, hasonlóan a gyermekrajzokhoz és a primitív ábrázolásokhoz. Értékes része monográfiájának az alkoholos hallucinózisokat, illetve a betegségben szenvedő páciensek képzőművészetét tárgyaló rész. Az ismertetett rajzok vizuális érzécsalódások élményét tükrözik, ami különleges pszichopatológiai

6 Irène JAKAB: L'aphasie dans la démence infantile de Heller. *Encéphale*, 39. 1950. 220–235.

7 HABERLAND Katalin–JAKAB Irén: Gyermekkorú intracranialis daganatok. *Ideggyógyászati Szemle*, 7. 1950. Mell. 121–125.

8 JAKAB Irén: A pécsi gyermekpszichiátriai és neurológiai rendelés két-éves működésének beteganyaga. *Orvosi Hetilap*, 96. 1955. 1206–1210; JAKAB Irén: A rajzolás gyermekpszichiátriai jelentősége. *Ideggyógyászati Szemle*, 9. 1956. 79–84.

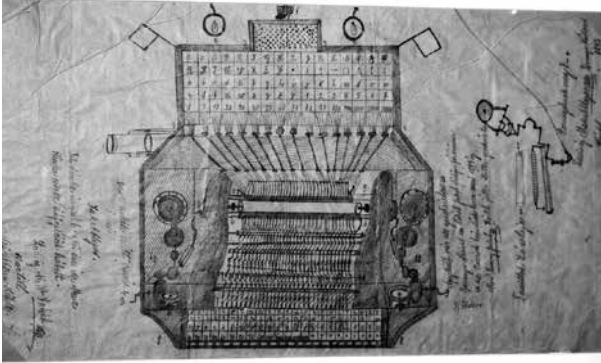
9 Irène JAKAB: Les résultats des examens à l'aide de tests d'intelligence et du les de Rorschach chez les malades Lobotomisés. *Encéphale*, 39. 1950. 482–499.

10 JAKAB Irén: A környezethatás és az időleges kapcsolatok szerepe a gyermekkorú neurózisok kialakulásában. *Orvosi Hetilap*, 98. 1957. 678–681.

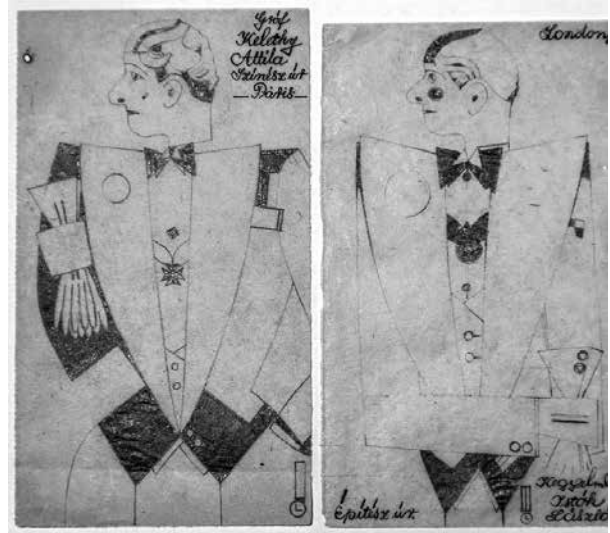
11 Irène JAKAB: Expression graphique des hallucinations schizo-phréniques. *Annales médico-psychologiques*, 117. 1959. 1–24.

12 Ralph William PICKFORD: *Studies in Psychiatric Art. Its Psychodynamics, Therapeutic Value, and Relationship to Modern Art*. Thomas, Springfield, 1957.

13 VÖ. HÁRDI István: *A dinamikus rajzvizsgálat*. Budapest, Medicina Kiadó, 1983; HÁRDI István: *A dinamikus rajzvizsgálat (DRV)*. Harmadik, átdolgozott kiadás, Budapest, Flaccus Kiadó, 2016.

3. Intézeti ápoló munkája Reuter Camillo gyűjtéséből, 1920-as évek Pécs, Reuter Camillo Gyűjtemény (Fotó © Schreck Mónika)

4. Intézeti ápoló munkája Reuter Camillo gyűjtéséből, 1920-as évek Pécs, Reuter Camillo Gyűjtemény (Fotó © Schreck Mónika)

jelentőségű tény, mivel klinikai tapasztalatok szerint a kórkép tünettanát akusztikus érzécsalódások dominálják. Az élménykört áttekintve Jakab ördögök, természetfeletti lények ábrázolását emeli ki. A kötet megjelenése igen nagy feltűnést keltett, többek között ennek eredménye volt 1957-es franciaországi, németországi és ausztriai útja. Az ezen út során tartott előadások sikerét bizonyítja, hogy 1957 októberében a párizsi Sociéte Medico-Psychologique tagjai közé választotta. Az első világháború óta ő volt az első, akit ez a kitüntetés ért. Mint Környey István, a klinika akkori igazgatójának Huth Tivadar rektorhoz írott leveléből tudjuk,¹⁴ útjának eredményeként felkérték, hogy az említett társaság folyóiratában referálja a magyar elmekörtani irodalmat, amelyről addig francia szaklapokban egyáltalán nem jelentek meg ismertetések. Újabb utazása 1959-ben a már említett párizsi társaság meghívására történt. A párizsi egyetem bölcsészeinek

elismerése mellett, levelében elismerően nyilatkozott a pszichopatológiai művészet kutatásának két nagy, európai személyisége, Alfred Bader és Robert Volmat is.¹⁵ 1959-es útja során Svájcban maradt, később Franciaországban és az Egyesült Államokban, Pittsburghben dolgozott, majd Bostonban élt és dolgozott. Érdeklődése egyre inkább a kreativitás pszichoanalitikus megközelítése és az art-terápia felé fordult, izgalmas közléseket tett közzé mentálisan retardált gyermekek művészetterápiás megközelíthetőségéről¹⁶ és pszichotikus önkifejező építkezéséről.¹⁷ Élete utolsó pillanataig dolgozott, kongresszust szervezett, feladataira készült. 2011. június 18-án hunyt el.

14 Környey István: Levél Huth Tivadar Rektor úrhoz, 1958. december 20. PTE Irattár, Klinikai iktatási szám: 235/1958.

15 Alfred BADER: Levél Jakab Irénhez, 1958. február 1. PTE Irattár; Robert VOLMAT: Levél Jakab Irénhez, 1958. június 10. PTE Irattár.

16 John Merck Program, The Western Psychiatric Institute and Clinic.

17 Irene JAKAB: Imaginary Dwellings. *Confinia Psychiatrica*, 21. 1978. 73–91.